
PEÑARRUBIA, Isabel; ALOMAR, Maria Magdalena (2010). «*De mi no en fan cas...*»: *Vindicació de les poetes mallorquines (1865-1936)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Biblioteca Serra d'Or)

El doble títol d'aquesta publicació, fruit de l'anàlisi sobre les vides i la producció poètica de diverses dones mallorquines, ens facilita parlar dels objectius de les seves autores alhora que comentar l'interès que pot suscitar la seva lectura. El fragment inicial d'un poema de Marcel·lina Moragues ens explica bé la percepció femenina sobre l'acceptació de la seva producció en un entorn literari fortament masculinitzat, on les poetes restaven ancorades a expressar-se sobre determinats temes (la maternitat, la vida domèstica, els sentiments familiars, la religió) amb un estil senzill i en versos curts, propers als de la lírica popular.

La segona part del títol palesa la voluntat de reivindicar l'existència i la producció d'unes dones que, tot i acomodar-se en aquest encasellament en bona part de la seva producció, van refusar l'apel·latiu de *poetesses*, dictat pels crítics, per proclamar-se poetes, doncs la literatura per elles no era una distracció sinó una motivació de la seva existència.

El llibre consta de dues parts: la primera, obra de la historiadora Isa-

bel Peñarrubia, desplega onze biografies de les poetes i un selecció d'escrits de cadascuna amb una introducció contextualitzadora; a la segona part, Maria Magdalena Alomar estudia la seva producció des de la perspectiva de l'anàlisi literària.

Deixant de banda l'apreciació que pugui tenir el lector o lectora per la poesia, el treball suposa una aportació interessant a la visió de la societat mallorquina i catalana entre la segona meitat del segle XIX i la primera del segle XX; dos medis permeables en els aspectes econòmics però sobretot en els culturals, pel que fa a la compartició de les institucions acadèmiques superiors i dels espais literaris, editorials, revistes i, especialment, els Jocs Florals.

Les vivències d'aquestes dones, narrades en les biografies o fetes poesia, permeten copsar l'evolució de la situació femenina al llarg d'una centúria pel que fa a la formació acadèmica, la iniciativa associativa i la participació política. Les seves experiències ens fan adonar dels condicionaments socials que llustraven l'escriptura femenina, de les facilitats que aportava un entorn familiar favorable i de la marginació d'aquelles que no en gaudiren, a més de descobrir-nos la importància dels nexes que varen establir unes i altres a partir de la publicació en revistes comunes, la lectura en tertúlies i vet-

llades, i la participació en certàmens. Aquesta visibilització els va permetre establir relacions bé en persona o epistolars no sols entre elles sinó també amb alguns crítics i poetes masculins que les encoratjaren.

L'estudi arrenca dels anys isabelins coincidents amb el desplegament del romanticisme. Sota aquesta influència, les poetes del dinovè s'endinsaren en la introspecció i en el sentiment, sempre expressat de manera continguda. En general, però, no foren mestresses del seu propi destí, sovint vinculat al matrimoni. La influència romàntica potencià, també, el conreu de la llengua pròpia, la valoració de la poesia popular i el culte als mites patriòtics. Aquests aspectes, incentivats per l'organització dels Jocs Florals de Barcelona des de 1859, seran un esperó per a la seva participació i hi obtindran guardons continuats. El nacionalisme cultural, ànima de la Renaixença, impregnà part dels seus versos des d'una perspectiva pancatalanista que exaltarà indistintament els mites fundacionals del mallorquinisme i de la catalanitat.

Contra el prejudici d'una Mallorca rural i arcaica, aquestes biografies femenines ens apropen a un grup social dinàmic, una burgesia amb voluntat de modernització econòmica, emprenedora en els negocis, culta i protectora de l'art i la literatu-

ra, que s'expressa en llengua vernacular. El seu caràcter urbà no deslliça les famílies del rerefons rural, on mantenen les possessions i on les poetes prendran contacte des de nenes amb la vida camperola i el glossar pagès, vivències que traspassaran als versos des de la descripció costumista a la metàfora sobre la natura i el paisatge. La vida al camp, d'altra banda, els permet desempallegar-se de moltes de les convencions estipulades per la societat per a les dones burgeses, que elles refusaven per la seva superficialitat.

Els negocis comercials obligaven a superar el límit de la insularitat i feien establir relacions freqüents amb ultramar, de manera que serà un tema sovintejat l'afecció i l'enyorança de la terra mallorquina, amb poemes sobre el fet de l'emigració forçada per la necessitat econòmica a Cuba, i d'altres sobre el sentir d'estranyament d'aquelles poetes que es van veure obligades a marxar de l'illa per condicionaments professionals o polítics.

La lectura de l'antologia ens fa adonar no només dels canvis d'estil, sinó també de l'expressió cada vegada més lliure dels sentiments, en un procés paral·lel als canvis de la condició femenina en la societat en la qual elles s'autoidentifiquen com a poetes; mentre les seves biografies ens permeten copsar el pas de l'auto-

didactisme a la formació universitària, de l'exclusivitat del rol familiar d'esposes i mares —amb les excepcions de la solteria—, a l'exercici de professions properes a la literatura.

Les escriptores biografiades, nascudes entre 1827 i 1845, tenen en comú la relació amb Lluís Pons i Gallarza, que les estimulà a la creació i, des de 1869, acceptà la seva presència personal a les vetllades literàries de l'Ateneu Balear. D'elles, Victoria Penya Nicolau (Palma, 1827-Barcelona, 1899), germana del poeta Pere d'Alcàntara Penya, es casà amb Miquel Victorià Amer, impulsor i mantenidor dels Jocs Florals de Barcelona, i per motius de feina del marit es traslladà a aquesta ciutat, on establí relació amb les poetes Josepa Massanés i sor Eulàlia d'Anzizu. La seva dedicació a la poesia va ser intensa i va publicar i concórrer repetides vegades als Jocs Florals, on va obtenir diversos guardons, i en la seva obra traspuja tan la inserció en l'espai mític del catalanisme com l'enyor de la terra mallorquina.

És diferent la trajectòria de Margalida Caimari Vila (Cuba, 1839-Palma, 1921). Filla d'indià cubà d'origen mallorquí i casada amb un comerciant ric, adoptà la llengua mallorquina en arribar a l'illa i s'inserí de ple en els cercles literaris de Palma participant en vetllades a l'Ateneu Balear i al Círculo Mallor-

quín, activitat que compaginà amb una intensa acció filantròpica que la conduí a fundar els Bressols del Minyó Jesús, per a fills d'obreres.

D'aquestes generacions, Manuela de los Herreros Sorà (Palma, 1845-1911), filla del director de l'Institut de Segon Ensenyament de Palma, destaca pel contrast entre la seva formació acadèmica i la participació juvenil en els cercles culturals de la ciutat i la prioritat, un cop casada, del rol de mare i mestressa de casa. Mare de catorze fills, la criança la desvià de la dedicació literària fins que foren grans, tot i que continuà fent la vida social que corresponia al seu estatus i es dedicà a activitats benèfiques. Després d'enviudar, assumí un paper actiu en els negocis familiars i va reprendre l'activitat poètica.

Del cercle de Pons i Gallarza se singularitza Angelina Martínez (Cartagena, 1840-?) pel fet d'escriure en castellà i per ser alhora que poeta, autora teatral. Establerta a l'illa per la feina del marit, pilot de vaixell i professor a l'Escola de Nàutica, conreà el romanticisme en els seus versos i es distingí per la seva denúncia al sistema de reclutament militar de les quintes en diverses obres de teatre, en el marc de reivindicacions socials aparellades al canvi polític del Sexenni. Des de 1876, poca cosa se'n sap a partir del seu desplaçament a Puerto Rico per motius de feina del marit.

Més joves que les anteriors i influenciades mútuament, cal citar Emilia Sureda Biuret (Palma, 1865-1904) i Maria Antonia Salvà Ripoll (Palma, 1869-Llucmajor 1958). Ambdues foren òrfenes de mare i creixeren en un medi social palmesà benestant i culte que els facilità la relació amb els cercles literaris catalans a partir de la coneixença de mossèn Costa i Llobera i Joan Alcover, i l'amistat de Josep Carner en el cas de Maria Antonia Salvà. Ambdues passaren àmplies estades a les finques rurals familiars i se sentiren properes a la vida pagesa i al glossar popular que incorporaren a la seva abundant producció poètica, fet que les portà a un cert menysteniment de la crítica local contemporània.

Ben diferent va ser la trajectòria de dues de les poetes estudiades, de les quals es coneixen obres i detalls biogràfics només a partir de les seves petjades a diverses revistes, pel fet de ser de famílies poc significades en el món illenc. Maria Ignàsia Cortés (Palma, 1854-1923) degué sofrir la doble discriminació de ser dona i de família xueta i, pel que se'n sap, establí diàleg literari des de la revista *L'Ignorància* amb Marcellina Moragues Ginart (Palma, 1856-Inca, 1923). Aquesta era òrfena de pare des de molt nena, va veure frustrat el seu matrimoni per la mort de l'estimat i s'establí a Selva, un poble petit de la

part forana. La manca d'un entorn familiar masculí que l'encoratgés a escriure i li donés cobertura social no va ser cap obstacle perquè mantingués una polèmica literària amb un col·laborador de la revista per les seves afirmacions misògines al qui adreçà el poema *Això va per ells* (1882). Seus són els versos que donen títol al llibre.

Les escriptores més joves destaquen per la seva formació acadèmica universitària i la definició de projectes professionals propis al marge de l'opció matrimoni-solter. Són dones modernes a l'estil de les dècades inicials del segle XX. A elles, però, els girs polítics de la República i la Guerra Civil els distorsionaran la vida i les allunyan de la seva terra.

Maria Mayol i Colom (Sóller, 1883-Palma, 1859), estudià a la Universitat de Bordeus on els seus pares havien emigrat. De retorn a Mallorca, es titulà com a perit mercantil i treballà de professora de llengua francesa. Interessada en la formació femenina, organitzà el Foment de la Cultura a Sóller el 1926, amb una borsa de treball pròpia, seguint les petges de Francesca Bonnemaison. Participà en les campanyes autonomistes de l'Associació per la Cultura de Mallorca i en els anys republicans es mobilitzà pel vot de la dona i la participació política. Afiliada per breu temps a Acció Republicana, en

va ser candidata no electa a les legislatives de 1933, i passà, després, als rengles d'Esquerra Republicana Mallorquina. La reacció conservadora del bienni negre la impulsà a marxar el 1934 a Catalunya on va ser professora a l'Institut de Batxillerat de Vilanova i la Geltrú i el 1939 s'exilià a França. La fi de la guerra mundial propicià el seu retorn a l'illa però l'abocà a l'exili interior.

Maria Vergés Ventayol (Alcúdia, 1892-Madrid, 1983) era filla d'un foner i estudià de gran a l'Escola de Bibliotecàries de la Mancomunitat de Catalunya. Un cop titulada obtingué la plaça a Terrassa, on s'establí i mantingué relació amb els cercles culturals locals. Fundadora de la revista *Gema* dedicada a les dones, es jubilà anticipadament per malaltia el 1934, però a partir de 1942 tingué un nou centre d'interès en la revista *Plus Ultra*, dedicada a les relacions amb Hispanoamèrica. Viatjà per aquells països i edità, la dècada de 1960, poemaris nous en castellà.

Cèlia Viñas Olivella (Lleida, 1915-Almeria, 1954), la més jove de totes, estudià filologia a la Universitat Autònoma de Barcelona en els anys republicans, va tenir, com a condeixebles, Carles Riba, Salvador Espriu i Bartomeu Rosselló-Pòrcel, i es deixà impregnar per l'ambient cultural barceloní per al qual l'havia preparada la influència del seu propi en-

torn a Mallorca. El seu pare, d'origen català, era el catedràtic de Pedagogia de l'Escola Normal de Palma i Gabriel Alomar va ser professor seu al batxillerat. La guerra retardà la seva llicenciatura i la postguerra trencà l'equilibri familiar amb la depuració i l'allunyament de la càtedra del seu pare. Per tot això, en fer oposicions optà per una plaça a un institut d'Almeria, on es casà i residí fins a la seva mort.

Com pretenen les autores, cal ubicar la producció poètica d'aquestes dones en la història de la literatura de la qual quedaren excloses sense que fossin ni millors ni pitjors que els escriptors masculins, però també cal descobrir, des de la perspectiva de la història, com elles i els seus poemes ens insinuen inquietuds i afirmen el seu desig de comunicar-les mitjançant la seva publicació. D'aquesta manera ens fan veure que assumeixen una identitat com a dones escriptores.

A través dels textos, coneixem la seva voluntat d'afirmació individual davant del rebuig del seu medi social a la producció cultural femenina i el menyspreu de la majoria d'integrants masculins dels cercles literaris. Aquesta seguretat en elles mateixes té el suport de la integració en un entorn cultural favorable i és potenciada per un cercle de relacions entre dones poetes, més necessari per a aquelles a

qui falta el coixí familiar. A més, quasi totes elles se senten adscrites a un col·lectiu històric i agermanades per la llengua i la pàtria, identificada en el paisatge mallorquí i en els mites del nacionalisme pancatalanista, un sentir col·lectiu que les fa fortes.

D'altra banda, són molt sensibles als sentiments de pèrdua i absència, i molts dels seus versos ens endinsen en vivències de trencament familiar, la pèrdua d'un fill, l'allunyament de la parella, tractades des d'una perspectiva maternalista, i ens permeten apropar-nos, de manera subjectiva, a fenòmens socials com la mortalitat infantil, l'emigració i la injustícia del sistema de reclutament militar.

El pacient treball de les autores ha permès satisfer el seu objectiu de reivindicar la coneixença de la seva obra i les seves trajectòries. Ara ens toca als lectors començar a fer-los una mica de cas.

CÈLIA CAÑELLAS JULIÀ

FIGUERES, Josep M. (2007). *Entrevista a la guerra. 100 converses: De Lluís Companys a Pau Casals*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres.

Mai els estudiosos de la Guerra Civil de 1936-1939 no podran agrair prou a Josep M. Figueres l'impressio-

nant material documental que, amb la publicació d'aquest llibre, els ha posat a la seva disposició. A través d'un treball de recerca que podem considerar exhaustiu, acomplert en hemeroteques i arxius de Catalunya, Europa i Amèrica, Figueres ha aconseguit aplegar les opinions emeses per rellevants personalitats de la vida política i cultural de Catalunya sobre nombrosos aspectes de la Guerra Civil.

Després d'un estudi introductori sobre guerra i periodisme, en el qual Figueres explica l'abast del seu treball de recerca, reproduïx les entrevistes que diversos mitjans de comunicació varen fer als personatges esmentats.

El llibre està dividit en dues parts: a la primera, *Política i societat en guerra*, s'hi inclouen opinions i textos de Lluís Companys, Josep Tarradellas, Joan Casanovas, Carles Pi i Sunyer, Hilari Salvadó, Frederica Montseny, Joan Peiró, Diego Abad de Santillán, Joan Comorera i Andreu Nin; la segona part porta per títol *Cultura i comunicació*. S'hi aplega un material hemerogràfic de gran interès provinent d'entrevistes fetes aquells anys a personatges de tan relleu com ho varen ser Pere Bosch i Gimpera, Jaume Miravittles, Lluís Nicolau d'Olwer i Pau Casals.

Quan ha calgut, tots els textos s'han traduït al català a partir dels originals en castellà, francès o rus, bé